

تدوین مدلی تحلیلی در خصوص نظام اسلامی بر اساس راهبرد داده‌بنیاد

کریم مهری^۱

صفدر محمدی^۲

چکیده

هدف: هدف از انجام مقاله حاضر، بازسازی معنایی نظام اسلامی بر اساس بیانات مقام معظم رهبری بود. **روش:** پژوهش حاضر بر اساس روش‌شناسی کیفی است و از روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد ثانویه برای انجام عملیات تحقیق استفاده شده است. مهم‌ترین پرسشهای تحقیق حاضر این بودند که: کدام مدل نظری نظام اسلامی را از دیدگاه مقام معظم رهبری تبیین می‌کند؟ چه تغییراتی در ایران رخ داد که نظام اسلامی صورت گرفت؟ راهبردهای کنشی آن چیست؟ پیامدهای این راهبردها چه خواهد بود؟ **یافته‌ها و نتیجه‌گیری:** یافته‌ها شامل چندین مقوله عمده به این شرح است: متعین‌های تعیین نظام‌سازی از طریق نظام جدید از طریق همه‌پرسی، تدوین و تصویب قانون اساسی، برگزاری انتخابات ریاست جمهوری و مجلس شورای اسلامی به عنوان شرایط علی درونی؛ تعرض به عنوان ولایت و تحریف در معنای آن، القای ناسازگاری مردم‌سالاری با دین‌سالاری، جدا کردن دولتمردان از روحانیت به عنوان موانع و شرایط علی بیرونی؛ نظام‌سازی بر مبنای فقه، طرح مردم‌سالاری دینی، طرح مسئله ولایت فقیه به عنوان بستر و شرایط مداخله‌گر؛ ضدیت با ایدئولوژی سلطنت و استبداد، مردمی بودن انقلاب و نظام، احیای هویت اسلامی در دنیای اسلام به عنوان پیامدهای نظام اسلامی و تکمیل مبانی معرفتی و بنای نظام اسلامی، جریان داشتن نظام‌سازی، امکان تغییر نظام ریاستی به نظام پارلمانی، نقش اجتهاد و مجتهد در تکمیل نظام‌سازی همبستگی داخلی به عنوان راهبرد مقوله هسته‌ای این بررسی نظام اسلامی است که مقولات عمده مذکور را در بر می‌گیرد.

واژگان کلیدی: نظام اسلامی، نظام‌سازی بر مبنای فقه، نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، ولایت فقیه، تفسیری-برساختی.

◇ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۲/۲۷؛ تصویب نهایی: ۱۴۰۰/۰۶/۰۱.

۱. دکترای جامعه‌شناسی، استادیار گروه جامعه‌شناسی دانشگاه ارومیه (نویسنده مسئول) / نشانی: آذربایجان غربی، ارومیه؛ دانشکده ادبیات و

علوم انسانی. نمابر: ۰۴۴۳۳۳۶۹۷۱۶ / Email: kmehrik@yahoo.com

۲. کارشناس ارشد فقه و حقوق، عضو هیئت علمی گروه فقه و حقوق دانشگاه ارومیه.

الف) مقدمه

نظام اسلامی ایران مظهر تمام‌عیار یک نظام اجتماعی و سیاسی است. این نظام اجتماعی (اسلام) مبتنی بر جهان‌بینی (اسلامی) و ساخته به شکل آن است. اصول اجتماعی نظام اسلامی و نیز اخلاق و رفتار شخصی و تقوای سیاسی و شغلی، همه و همه ملهم و زاینده آن جهان‌بینی و برداشت کلی از جهان و انسان است.^۱

جامعه‌شناسان و دانشمندان بسیاری نظیر جان فوران سعی کرده‌اند با استفاده از نظریه‌های جامعه‌شناختی، زمینه‌های مساعد و علل وقوع نظام اسلامی را تبیین کنند (فوران، ۱۳۷۸: ۲۰). در سی سال گذشته، کتابها و مقالات علمی فراوانی در سراسر دنیا درباره نظام اسلامی ایران نوشته شده که بسیاری از آنها سعی در تبیین نظام اسلامی داشته‌اند؛ اما کمتر پژوهشی سعی کرده نظریه‌ای برخاسته از تجربه کنشگران نظام برای تدوین مدلی نظری ارائه کند. کنشگران اصلی نظامها که گاه مدیران اصلی بعد از نظام می‌شوند، در خصوص علل شکل‌گیری نظامها نظریاتی ارائه می‌کنند که اغلب با نظریه‌های موجود همخوانی ندارند. مقام معظم رهبری به عنوان یکی از کنشگران اصلی نظام اسلامی و نیز رئیس دولت در جمهوری اسلامی، در این زمینه تجربه گرانقدری دارند. لذا بیانات ایشان می‌تواند منشأ تدوین نظریه‌ای برخاسته از تجربه شود. مهم‌تر آنکه، رهبری نظام به عنوان مرجع عالی قدر دینی، پایه‌گذار مبحث فرایند تحقق اهداف نظام اسلامی است. رهبر معظم انقلاب اسلامی، نظام اسلامی را اولین مرحله فرایند تکامل نظام اسلامی می‌داند و آن را چنین تشریح می‌کند: «تحقق اسلام ناب جز با حاکمیت اسلام و تشکیل نظام اسلامی امکان‌پذیر نیست. (مثلاً) اگر نظام سیاسی کشور بر پایه شریعت اسلامی و تفکر اسلامی نباشد، امکان ندارد که اسلام بتواند با ستمگران عالم، با زورگویان عالم، با زورگویان یک جامعه، مبارزه واقعی و حقیقی بکند».^۲

تعدادی از نویسندگان و محققان در مراکز مختلف مربوط به مطالعه اندیشه‌ای مقام معظم رهبری به این مسائل پرداخته‌اند اما مطالعه آنها اغلب سطحی و محدود به دسته‌بندی بیانات مقام معظم رهبری بوده و هیچ‌کدام در قامت یک مدل نظری - تحلیلی ظهور نیافته است؛ به خصوص اینکه هیچ‌کدام به ارائه مدل نظری (تحلیلی) بر اساس روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد نپرداخته‌اند. در این مقاله منظور از مدل نظری (تحلیلی)، مجموعه مقوله‌های پرورده است که به صورت منظم با جمله‌های بیان‌کننده ارتباط به یکدیگر متصل شده‌اند تا چارچوب مدلی را شکل دهند که پدیده فرایندی نظام اسلامی را توضیح دهد. جملات بیان‌کننده ارتباط به ما توضیح می‌دهند نظام اسلامی به دست چه کس و چه چیز و در چه وقت، در کجا، چرا، چگونه و با چه پیامدهایی رخ داده است.

۱. در چهل و دومین مجمع عمومی سازمان ملل، نیویورک. ۱۳۶۶/۰۶/۳۱.

۲. خطبه‌های نماز جمعه تهران در حرم امام خمینی (ره) در بیست و یکمین سالگرد ارتحال حضرت امام. ۱۳۸۹/۰۳/۱۴.

۸۴۶ ♦ تدوین مدلی تحلیلی در خصوص نظام اسلامی بر اساس راهبرد داده‌بنیاد

لذا مسئله اساسی این مطالعه، ارائه مدل نظری (تحلیلی)^۱ در خصوص نظام اسلامی بر اساس بیانات مقام معظم رهبری است. در همین راستا، با استفاده از رویکرد برساختی و تفسیری و روش‌شناسی نظریه داده‌بنیاد^۲ به بررسی نظریه نظام اسلامی پرداخته خواهد شد. مهم‌ترین پرسش تحقیق حاضر این است که: کدام مدل نظری، نظام اسلامی را تبیین می‌کند؟ به بیان دیگر؛ این مقاله مشخص خواهد کرد که نظام اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری در چه زمینه‌ای، توسط چه کسانی، چه زمانی، با چه شدتی و به چه دلیلی به وقوع می‌پیوندد. راهبردهای کنشی آن چیست و پیامدهای این راهبردها چه خواهد بود. محقق در این مقاله سعی کرده است از این رهگذر به نتایج و پیشنهادهایی دست یابد که مدل نظری نظام اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری را به عنوان یک مورد پژوهشی در محافل و مجامع علمی مطرح سازد و دستاوردهای این رساله در سطحی باشد که در محافل مذکور در جهت آموزش نظریه نظام اسلامی در مجامع آکادمیک به حساب آید.

۱. هدف تحقیق

هدف کلی این تحقیق، درک معنای نظام اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری است که در این زمینه به مسائل ذیل می‌پردازد: کدام جنبه از زندگی مردم ایران تغییر کرده بود که باعث شکل‌گیری نظام اسلامی شده بود؟ مجاری و منابع این تغییرات از نظر مقام معظم رهبری کدام‌اند؟ پیامدهای این تغییرات از دیدگاه رهبر نظام چیست؟ ارائه یک مدل پارادایمیک شامل پنج بعد شرایط، زمینه، عوامل مداخله‌گر، تعامل و پیامد بر اساس نظریه داده‌بنیاد است.

۲. چارچوب مفهومی

تحقیقات کیفی بر خلاف پژوهشهای کمی که مبتنی بر چارچوبی نظری برای نظریه‌آزمایی‌اند، از چارچوب مفهومی استفاده می‌کنند. چارچوب مفهومی، مجموعه مفاهیم به هم مرتبطی را شامل می‌شود که بر مفاهیم عمده مورد مطالعه تمرکز دارند و آنها را در قالب یک نظام منسجم و مرتبط معنایی به همدیگر پیوند می‌دهد. (محمدپور، ۱۳۹۲: ۱۲۳)

۳. پیشینه تحقیق

واژه سیستم که به نظام ترجمه شده است، به مجموعه‌ای از واحدها یا عناصر مرتبط به هم اشاره دارد که به منظور تأمین اهداف از پیش تعیین‌شده، در ارتباط و تعامل با یکدیگر فعالیت می‌کنند (توکلی، ۱۳۸۳: ۴۸). پارتو و پارسونز^۳ کلمه نظام را که به معنی مجموعه‌ای یگانه است، از حوزه علوم فیزیکی و زیستی اتخاذ و نظام

1. Theoretical (Analytical) Model

2. Grounded Theory

3. Pareto & Parsons

اجتماعی را جایگزین نظم اجتماعی کرده‌اند. جامعه به دلیل مناسبات یا بستگی‌ها و روابط متقابل اجتماعی بین سازمانها و نهادهای اجتماعی است که نظام نام گرفته است. (اگرن و نیمکوف، ۱۳۵۷: ۲۶۳)

پارسونز معتقد است گرچه نظام اجتماعی همه گونه‌های پدیده‌های جمعی را در بر می‌گیرد، اما نظام اجتماعی خاص و بسیار مهم، همان جامعه است که عبارت است از یک پدیده جمعی نسبتاً خودبسته که اعضایش می‌توانند همه نیازهای فردی و جمعی‌شان را برآورده سازند و در چارچوب آن زندگی کنند. وی در جامعه، چهار ساختار یا خرده‌نظام را بر حسب کارکردهایی که انجام می‌دهند، تشخیص می‌دهد. اقتصاد خرده‌نظامی است که کارکرد تطبیق با محیط را از طریق کار، تولید و تخصیص برای جامعه انجام می‌دهد. سیاست کارکرد دستیابی به هدف را از طریق پیگیری هدفهای اجتماعی و بسیج کنشگران و منابع برای این هدف انجام می‌دهد. نظام اعتقادی کارکرد سکون را از طریق انتقال فرهنگ به کنشگران انجام می‌دهد. عرف اجتماعی کارکرد یکپارچگی را انجام می‌دهد و عناصر سازنده جامعه را هماهنگ می‌سازد. (ریترز، ۱۳۷۴: ۱۳۸)

نظام در اندیشه و بیان رهبر انقلاب اسلامی در یک معنای خاص، «آن هویت کلی» و «چارچوب محکم»، «بزرگ» و «هیكل و هندسه» «عظیم» «الهی» و «هندسه کلی» و «عمومی جامعه» و «نقشه جامع» و «جغرافیای سیاسی کشور» «به نحو اسلامی» است که «مبتنی بر اطاعت از خدا و رسول» است. نظام اسلامی، نظامی که «مردم آن را به نام جمهوری اسلامی انتخاب کردند؛ نظامی که در آن مردم‌سالاری از اسلام گرفته شده است و با ارزشهای اسلامی همراه است.

این نظام «با برداشته شدن نظام سلطنتی استبدادی فردی موروثی اشرافی وابسته و جایگزینی نظام دینی تقوایی مردمی‌گزینشی» و «با ترتب بر انقلاب اسلامی شکل گرفت» و پس از آن در مرحله دولت اسلامی «ترتیب اداره کشور، همان‌طوری که اسلام گفته است- در کشور به وجود آمد؛ قانون اساسی تنظیم شد؛ آرایش و چینش سیاسی به وجود آمد؛ مردم‌سالاری دینی بر این مملکت حاکم شد تا مردم مسئولان کشور را- از رهبری گرفته تا ریاست جمهوری تا دیگر مسئولان- مستقیم یا غیر مستقیم انتخاب کنند. دین، مایه و پایه و محور قانون و اجرا در این کشور شود و حرکت مردم به سمت اهداف و آرمانهای دینی باشد» و «منبع تقنین و معیار و ملاک اجرا و ارکان تصمیم‌گیری در کشور معلوم شد که چیست؛ ارکان حکومت- قوه مجریه، قوه مقننه، رهبری، قوه قضاییه و دیگر ارکان- چیده شد و قانون اساسی آمد همه اینها را تثبیت کرد؛ لذا پایه‌گذاری‌های اصولی انجام گرفت»^۱.

۱. در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۳۸۴/۰۶/۰۸.

۸۴۸ ♦ تدوین مدلی تحلیلی در خصوص نظام اسلامی بر اساس راهبرد داده‌بنیاد

مرحله نظام اسلامی در صورت‌بندی و زنجیره پنج مرحله‌ای فرایند تحقق اهداف انقلاب اسلامی به معنای خاصی آمده که خلاصه آن همان هویت کلی و نوع حکومتی است که مردم در فروردین ۵۸ با نام جمهوری اسلامی انتخاب کردند و این‌گونه نظام جمهوری اسلامی تأسیس و نهضت مردم مسلمان ایران از مرحله دوم انقلاب خود نیز با موفقیت عبور کرد. معنای جمهوری اسلامی این بود که جمهور مردم بعد از انقلاب اعلام کردند ما می‌خواهیم حکومتی که بعد از انقلاب به وجود می‌آید اسلامی باشد.

البته کلمه «نظام» در ادبیات سیاسی رایج کشور، معنای دیگری هم دارد. مفهوم نظام در اینجا به معنای کل حاکمیت است که شامل دستگاه رهبری، قوای سه‌گانه و دیگر نهادها و دستگاه‌های مهم و اساسی می‌شود. نظام به این معنا در مراحل پنج‌گانه نهضت و انقلاب اسلامی که آن را «معنای فرایندی» می‌نامیم به معنای مرحله سوم؛ یعنی دولت اسلامی استفاده و اراده می‌شود.

توضیح اینکه سه مفهوم انقلاب، نظام و دولت در معنای فرایندی، مفاهیمی در هم فرورفته و در عین حال قابل تمایز مفهومی و مصداقی‌اند. اگر لفظ نظام در تعابیر رهبر معظم انقلاب اسلامی به معنای غیر فرایندی و به معنای حکومت و دولت هم به کار رفته، به سبب این است که نظام به معنای فرایندی، هویت کلی و روح حکومت است؛ حکومتی که به معنای فرایندی معادل دولت است. بنابر این، رابطه دولت و نظام به معنای فرایندی مانند رابطه تن و جان است. تن و جان از هم مستوری ندارند و با هم پیوند دارند. اما در نقاط پیوند، این دو آن‌قدر به هم نزدیک می‌شوند که گاه تشخیص روح و جسم، مثل تشخیص صورت و سیرت در یک فرد، دشوار می‌شود.

با توجه به همین امر، نظام اسلامی در منظومه فرایندی اندیشه رهبری، مفهوماً و مصداقاً یک مرحله مستقل است. اما در عین حال وقتی بعد از تأسیس نظام، این روح و هویت در قالب یک همه‌پرسی تجسد می‌یابد و بر همین اساس، نظام حکومتی کشور «جمهوری اسلامی» اعلام می‌شود، نوبت آن است که همین روح تجسد یافته، خود چون روحی متمثل، به دولت اسلامی زندگی و حیات ببخشد و به یک معنا، نظام با تشکیل دولت تکمیل شود. بنابر این، اگر امروز از نظام‌سازی صحبت می‌شود، این نظام‌سازی در مفهوم فرایندی اگر همان «سازوکارهایی» است که به تعبیر رهبری در مرحله دولت اسلامی باید اصلاح شود و همیشه قابل تغییر است، پس این نظام‌سازی در مفهوم غیر فرایندی به معنای نظامات اداره کشور در دولت اسلامی است و البته با توضیحی که درباره رابطه نظام فرایندی با دولت فرایندی داده شد، تکمیل نظامات اداره کشور می‌تواند تکمیل نظام فرایندی هم تلقی شود.

بنابر این، نظام اسلامی همان «هویت جمعی و ملی ملت ایران»^۱ است. هویت جمعی یک قوم که خود را با آن می‌شناسد و در آینه آن، هدف زندگی جمعی و قومی خود را مشاهده می‌کند، یک هویت کلی است که تمامی هویت‌های جمعی دیگر مثل نوع حکومت، اهداف حکومت، الگوها و نظامات زندگی جمعی و همه ابعاد اصلی و فرعی و امور مربوط به این زندگی از آن منشعب شده و تمامی هویت‌های فرعی نیز در آن تعریف می‌شود.

ب) روش و نمونه‌گیری

روش استفاده‌شده در این مطالعه، روش‌شناسی کیفی است و از روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد^۲ به عنوان روش عملیاتی تحقیق استفاده شده است. در بررسی کیفی می‌توان از نمونه‌گیری نظری استفاده کرد. از نمونه‌گیری نظری برای تشخیص تعداد مفاهیم، تعیین محل داده‌های مورد نیاز در متن و یافتن مسیر پژوهش استفاده می‌شود.

۱. رویه تحلیل داده‌ها (مراحل ساخت نظریه)

پژوهشگر در این مقاله، تحلیل داده‌ها را از مجموعه بیانات مقام معظم رهبری که به عنوان داده‌های ثانویه قابل استفاده است، انجام داده و آن را در طول مدت پژوهش ادامه داده است. در نظریه داده‌بنیاد از سه مرحله کدگذاری برای تحلیل داده‌ها استفاده می‌شود. کدگذاری مهم‌ترین راهبرد یا روش مفهوم‌پردازی در پژوهش‌های کیفی است. در واقع؛ بر اساس کدگذاری است که سؤالات پژوهش، هدایت یا سؤالات پژوهشی جدید طرح می‌شوند. همچنین از طریق روش کدگذاری، داده‌های خام کیفی به داده‌ها یا موادی قابل مدیریت و مفید تبدیل می‌شوند. سه نوع یا سطح کدگذاری در تدوین نظریه تغییر زبان گفتار عبارتند از: کدگذاری باز،^۳ محوری^۴ و گزینشی/انتخابی^۵. (برکس و میلز، ۱۳۹۳: ۲۳)

۲. راهبرد اعتباربخشی یافته‌ها

پژوهشگران مختلفی که از روش تحقیق کیفی استفاده کرده‌اند، بر این باورند که با توجه به ویژگی‌های این روش، باید از واژه «اعتبار» به «جای قابلیت اتکا» در این نوع تحقیقها استفاده کرد. به نظر آنان اگر یک

۱. در دیدار دانشجویان کرمانشاه، ۱۳۹۷/۰۷/۲۴.

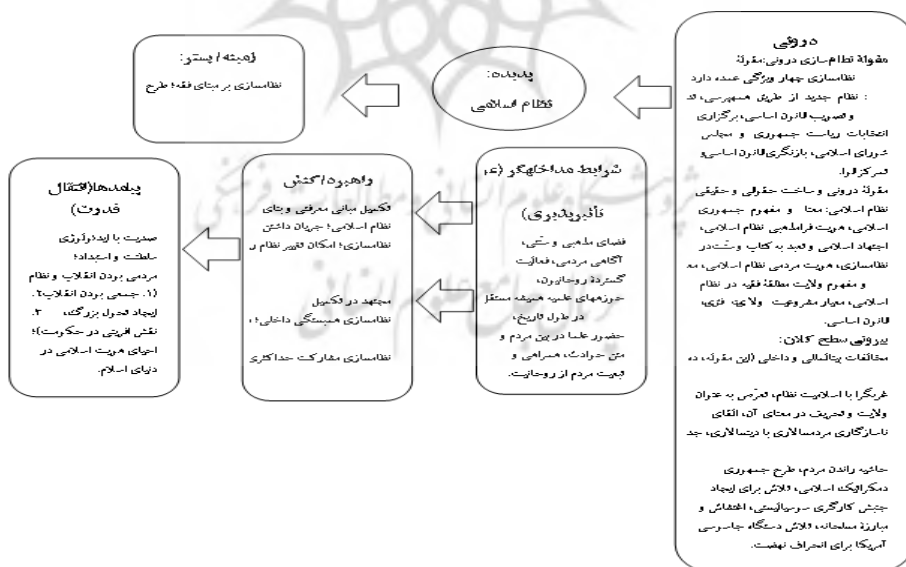
2. Grounded Theory
3. Open Coding
4. Axial Coding
5. Selective Coding

۸۵۰ ♦ تدوین مدلی تحلیلی در خصوص نظام اسلامی بر اساس راهبرد داده‌بنیاد

تحقیق کیفی واجد چنین ویژگی‌هایی باشد، از صحت و درستی برخوردار است. روش اعتبارسنجی این پژوهش «روایی تفسیری» بوده است.

ج) تحلیل داده‌ها

همان‌طور که در بیان مسئله ذکر شد، مهم‌ترین پرسش تحقیق حاضر این خواهد بود که: کدام مدل نظری نظام اسلامی را از دیدگاه مقام معظم رهبری تبیین می‌کند؟ با استفاده از داده‌های ثانویه به پاسخگویی به سؤال تحقیق پرداخته‌ایم. در این فرایند، تمام بیانات رهبری از سالهای ۱۳۷۹ به بعد تحلیل شدند. سال ۱۳۷۹، آغاز بحث مهم فرایند تحقق اهداف اسلامی است که از سوی مقام معظم رهبری مطرح شد. بررسی رهنمودهای مقام معظم رهبری در زمینه نظام اسلامی نشان می‌دهد که ایشان ضمن تبیین علل درونی و بیرونی شکل‌گیری نظام اسلامی، پیامدها و بسترهای آن را نیز مورد توجه قرار داده‌اند. از این رو، در کدگذاری باز با تجزیه و تحلیل مطالب جمع‌آوری‌شده و شناسایی مفاهیم نهفته در آنها طی دو گام، یک کشف تمایز موضوعات، آنها را جداسازی و در گام بعدی، موضوعات متشابه تحت یک عنوان واحد طبقه‌بندی شده است که علل درونی و بیرونی شکل‌گیری نظام اسلامی و نیز متغیرهای مربوط به بستر و شرایط مداخله‌گر و راهبردهای کنشی و پیامدهای نظام اسلامی در مدل ذیل مشخص شده است. در ادامه، متن سخنان ایشان در خصوص علل درونی و بیرونی نظام اسلامی شرح داده شده است.

نمودار ۱: مدل نهایی پارادایمی نظام اسلامی

۱. شرایط علی نظام اسلامی: درونی

شرایط علی باعث ایجاد و توسعه مقوله هسته‌ای یا پدیده می‌شوند. از میان مقولات تولیدشده، نظام‌سازی و ساخت حقوقی و حقیقی نظام اسلامی از محوری‌ترین مفاهیم استخراج شده است. با توجه به گستردگی مقولات و ویژگی‌های آنها، تنها به ذکر بیاناتی از مقام معظم رهبری پرداخته می‌شود که مقوله اصلی شناخته شده‌اند.

یک) مقوله نظام‌سازی

مقوله ساختارسازی از مهم‌ترین عوامل درونی شکل‌گیری نظام از دیدگاه مقام معظم رهبری است. «نظام‌سازی یک امر جاری است، روزبه‌روز بایستی تکمیل شود، متمم شود. ممکن است یک جایی اشتباه کرده باشیم، اما مهم این است که ما بر اساس این اشتباه، خودمان را تصحیح کنیم، خودمان را اصلاح کنیم. این جزو متمم نظام‌سازی است. اینکه ما می‌گوییم نظام‌سازی جریان دارد، معنایش این نیست که هرچه را ساختیم و بنا کردیم، خراب کنیم؛ قانون اساسی‌مان را خراب کنیم، نظام حکومتی و دولتی‌مان را ضایع کنیم. نه، آنچه را که ساختیم، حفظ کنیم، نواقصش را برطرف کنیم، آن را تکمیل کنیم؛ یعنی آنچه را که ساختیم، ببینیم نقصهایش کجا است، آن را برطرف کنیم. ببینیم کجا کم داریم، آن را اضافه کنیم. این جریان بایستی ادامه پیدا کند. این کار، یک کار لازمی است»^۱.

مقوله نظام‌سازی چهار ویژگی عمده دارد: تعیین نظام جدید از طریق همه‌پرسی؛ تدوین و تصویب قانون اساسی؛ برگزاری انتخابات ریاست جمهوری و مجلس شورای اسلامی؛ بازنگری قانون اساسی و تمرکز قوا.

- **ویژگی تعیین نظام جدید از طریق همه‌پرسی:** جمهوری اسلامی در اولین سال پیروزی انقلاب، سال ۵۸، پنج انتخابات برگزار کرد؛^۲ از پنجاه روز پس از پیروزی انقلاب کبیر اسلامی تا ۱۴ ماه پس از آن، دو همه‌پرسی عمومی [برگزار شد] که در یکی از آنها مردم ایران، جمهوری اسلامی را به عنوان نظام سیاسی کشور برگزیدند و در دیگری به قانون اساسی رأی دادند. سه انتخابات [هم برگزار شد] که در آنها به ترتیب، اعضای مجلس خبرگان برای نوشتن قانون اساسی، رئیس‌جمهور و نمایندگان در مجلس شورای اسلامی معین شدند.^۳

۱. در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۰/۶/۱۷.

۲. در دیدار با نمایندگان مجلس شورای اسلامی، ۱۳۷۶/۰۳/۰۷.

۳. در پیام به حجاج بیت‌الله الحرام، ۱۳۷۲/۰۲/۲۸.

۸۵۲ ♦ تدوین مدلی تحلیلی در خصوص نظام اسلامی بر اساس راهبرد داده‌بنیاد

- **ویژگی تدوین و تصویب قانون اساسی:** «امام (ره) می‌توانست یک قانون اساسی مطرح کند؛ همه مردم یا اکثریت قاطعی از مردم هم یقیناً قبول می‌کردند. می‌توانست عده‌ای را معین کند و بگوید اینها بروند قانون اساسی [را] بنویسند. هیچ‌کس هم اعتراض نمی‌کرد. اما امام (ره) این کار را نکرد؛ انتخابات خیرگان را به راه انداخت.»^۱ «خیرگان هم در ظرف چند ماه قانون اساسی را تدوین کردند.»^۲ «هنوز یک سال از انقلاب نگذشته بود که قانون اساسی تدوین شد.»^۳ «امام (ره) دوباره فرمودند که این قانون اساسی‌ای که تدوین شده است، باید به رأی مردم برسد؛ با اینکه نمایندگان مردم آن را تدوین کرده بودند، اما امام (ره) فرمود: باز هم بایستی رأی مردم باشد، لذا آمدند رفراندوم قانون اساسی کردند. مردم هم بارأی بالائی قانون اساسی را تصویب کردند.»^۴

- **ویژگی برگزاری انتخابات ریاست جمهوری و مجلس شورای اسلامی:** «چند ماه بعد، انتخابات ریاست جمهوری [برگزار شد]»^۵ که [در آن]، رئیس‌جمهور بر طبق قانون اساسی انتخاب شد.^۶ بعد از مدت کوتاهی هم [انتخابات] مجلس شورای اسلامی به راه افتاد^۷ [و] نمایندگان در مجلس شورای اسلامی معین شدند.^۸ مبنای مردم‌سالاری دینی با مبنای دموکراسی غربی متفاوت است. مردم‌سالاری دینی - که مبنای انتخابات ماست و برخاسته از حق و تکلیف الهی انسان است - صرفاً یک قرارداد نیست. همه انسانها حق انتخاب و حق تعیین سرنوشت دارند؛ این است که انتخابات را در کشور و نظام جمهوری اسلامی معنا می‌کند. این، بسیار پیشرفته‌تر و معنادارتر و ریشه‌دارتر از چیزی است که امروز در لیبرال دموکراسی غربی وجود دارد؛ این از افتخارات ماست؛ این را باید حفظ کرد.»^۹

- **ویژگی بازنگری قانون اساسی و تمرکز قوا:** «مسئله بازنگری قانون اساسی که این‌قدر امام (ره) روی آن تکیه کردند و آخرین کار بزرگی بود که ایشان در زمان حیاتشان انجام دادند، گره‌های بزرگی را باز کرد. در این بازنگری، تمرکز در قوه قضائیه و قوه مجریه به وجود آمد. تمرکز در قوه قضائیه به مسئولان قضائی کشور این امکان را داد که در مسئله قضاوت قاطعانه برخورد کنند. بخش عمده‌ای از مشکلات قضائی کشور ناشی از همین مسئله عدم تمرکز بود؛ یعنی مدیر واحدی که بتواند این گره‌ها و

۱. در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۸/۰۳/۱۴.

۲. در اجتماع بزرگ مردم کرمانشاه، ۱۳۹۰/۰۷/۲۰.

۳. در خطبه‌های نماز جمعه تهران در حرم امام خمینی (ره) در بیست و یکمین سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی (ره)، ۱۳۸۹/۰۳/۱۴.

۴. در اجتماع بزرگ مردم کرمانشاه، ۱۳۹۰/۰۷/۲۰.

۵. در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۸/۰۳/۱۴.

۶. در اجتماع بزرگ مردم کرمانشاه، ۱۳۹۰/۰۷/۲۰.

۷. در اجتماع زائران مرقد مطهر امام خمینی (ره)، ۱۳۸۰/۳/۱۴.

۸. در پیام به حجاج بیت‌الله الحرام، ۱۳۷۲/۰۲/۲۸.

۹. مراسم شانزدهمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، ۱۳۸۴/۰۳/۱۳.

مشکلات را با سرینجه اراده و تدبیر خودش باز کند، وجود نداشت. عین همین قضیه در قوه مجریه مشاهده می‌شد. بخش عمده‌ای از مشکلات در قوه مجریه، ناشی از تعدد مدیریت بود که بحمدالله با مصوبه شورای بازرنگری قانون اساسی، این مشکل برطرف شد.^۱

دو) مقوله درونی و ساخت حقوقی و حقیقی نظام اسلامی

مقوله درونی و ساخت حقوقی و حقیقی نظام اسلامی یکی دیگر از مهم‌ترین عوامل درونی شکل‌گیری نظام از دیدگاه مقام معظم رهبری است. ویژگی‌های عمده این مقوله عبارتند از: معنا و مفهوم جمهوری اسلامی؛ هویت فرامذهبی نظام اسلامی؛ اجتهاد اسلامی و تعبد به کتاب و سنت در نظام‌سازی؛ هویت مردمی نظام اسلامی؛ معنا و مفهوم ولایت مطلقه فقیه در نظام اسلامی؛ معیار مشروعیت ولایت فقیه؛ قانون اساسی.

- **ویژگی معنا و مفهوم جمهوری اسلامی:** «جمهوری اسلامی؛ یعنی آنجایی که هدایت الهی و اراده مردمی توأم با یکدیگر در ساخت نظام تأثیر می‌گذارند»^۲؛ «حرکت در چارچوب دین خدا است و اراده مردم، تعیین‌کننده مطلق است»^۳. «جمهوری اسلامی - که از انقلاب اسلامی برخاسته است - یک واحدی است که دارای دو بعد است، یک منظومه است، یک مجموعه است؛ یا بگوییم واحد دارای ابعاد است که این ابعاد باید با همدیگر مورد ملاحظه قرار بگیرد و با هم باشد؛ هم اسلامی، هم مردمی»^۴. «اسلام با جمهوریت همراه است»^۵. «این درهم‌تنیدگی باید حفظ بشود»^۶.

- **ویژگی هویت فرامذهبی نظام اسلامی:** «ما می‌گوییم نظام ما اسلامی است؛ یعنی متعلق به اسلام است؛ مورد توجه و قبول همه مسلمانان است؛ مخصوص یک فرقه از مسلمانان نیست. اسلام در کشور ما به معنای اسلام فرامذهب و هویت فرامذهبی است. درست است که این نظام از دل معارف شیعی جوشید و به وسیله یک مرجع تقلید شیعه رهبری و هدایت شد؛ اما نظام جمهوری اسلامی، هرگز شناسنامه تک‌مذهبی برای خود فراهم نکرده است. به همین دلیل هم هست که در سرتاسر دنیای اسلام، جوانان از مذاهب مختلف اسلامی، طرفدار و علاقه‌مند به این نظام بوده‌اند و نام امام(ره) را گرامی و مقدس داشته‌اند»^۷.

۱. در مراسم بیعت حجه‌الاسلام و المسلمین هاشمی رفسنجانی، رئیس و کلیه نمایندگان مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۷/۰۳/۲۴.

۲. در اجتماع بزرگ مردم شهرستان کاشان و آران و بیدگل، ۱۳۸۰/۰۸/۲۰.

۳. در دیدار هزاران نفر از مردم در مراسم هجدهمین سالگرد رحلت حضرت امام خمینی(ره)، ۱۳۸۶/۰۳/۱۴.

۴. در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۸۷/۰۷/۰۲.

۵. در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۸۲/۱۱/۲۴.

۶. در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۸۷/۰۷/۰۲.

۷. در دیدار هزاران نفر از مردم در مراسم هجدهمین سالگرد رحلت حضرت امام خمینی(ره)، ۱۳۸۶/۰۳/۱۴.

۸۵۴ ♦ تدوین مدلی تحلیلی در خصوص نظام اسلامی بر اساس راهبرد داده‌بنیاد

- **ویژگی اجتهاد اسلامی و تعبد به کتاب و سنت در نظام‌سازی:** «بعد دیگر اسلامی بودن این است که ما ارزشهای اخلاقی و نظامهای سیاسی و اجتماعی و قواعد کلی دین را از کتاب و سنت می‌گیریم و به آن متعبدیم. ما به تعبد به کتاب و سنت افتخار می‌کنیم و معتقدیم فهم درست کتاب و سنت، برای یک نگاه باز و روشن و برای یک جامعه اسلامی می‌تواند صدها راه برای مسائل گوناگون زندگی باز کند. بعضی خیال می‌کنند تعبد به کتاب و سنت، محدودکننده انسان در تجربه‌های گوناگون و پی‌درپی و نوبه‌نو در زندگی جهانی است. این ناشی از درست نشناختن کتاب و سنت و نگاه عامیانه به کتاب و سنت کردن است. نگاه مجتهدانه به کتاب و سنت می‌تواند راه‌های گوناگونی را باز کند»^۱.

- **ویژگی هویت مردمی نظام اسلامی:** «روح نظام جمهوری اسلامی، حضور مردم است، حتی مسئله دین و دین‌باوری و اسلامی بودن نظام، در صورتی که از حضور مردم منفک شود، یک کالبدی بی‌روح و بی‌جان و ناماندگار خواهد شد»^۲.

- **ویژگی معنا و مفهوم ولایت مطلقه فقیه در نظام اسلامی:** «ولایت فقیه» جزو مسلمات فقه شیعه است»^۳. «موضوع ولایت فقیه - ولو مقداری در توسعه و تزیینش، تفاوتی بین علما وجود داشته باشد - جزو واضحات فقه اسلام است. انسان وقتی نگاه می‌کند، و این مسئله را جزو واضحات فقه اسلامی می‌داند. مرحوم نراقی و امثال او [نیز] در این خصوص تصریح و بحث کردند»^۴. «ولایت فقیه، اساسی‌ترین اصل نظام جمهوری اسلامی است»^۵.

- **ویژگی معیار مشروعیت ولایت فقیه:** «آن چیزی که به عنوان مبدأ مشروعیت این نظام محسوب می‌شود؛ یعنی ولایت الهی که به فقیه منتقل می‌شود، مشروط است به پابندی بر احکام الهی. آن کسی که در رتبه رهبری نشسته است، اگر نسبت به آرمانهای اسلامی، نسبت به قوانین اسلامی - از لحاظ نظری یا عملی - بی‌قید شود، از مشروعیت می‌افتد و دیگر اطاعت او بر کسی واجب نیست، بلکه جایز نیست. این در خود قانون اساسی؛ یعنی در خود سند اصلی انقلاب ثبت شده است»^۶.

۱. همان

۲. در دیدار وزیر، معاونان و مسئولان وزارت کشور و استانداران سراسر کشور ۱۳۷۵/۱۲/۷

۳. در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۷۸/۰۳/۱۴

۴. در دیدار اعضای هیئت علمی کنگره امام خمینی (ره)، ۱۳۷۸/۱۱/۰۴

۵. در مراسم بیعت روحانیون، مسئولان و مردم استان خوزستان و روحانیون، مسئولان و اقشار مختلف مردم گلپایگان، دشتستان، شبستر و

خامنه ۱۳۳۷/۴/۲۱

۶. در مراسم هفدهمین سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی (ره) ۱۳۸۵/۳/۱۴

- **ویژگی قانون اساسی:** «قانون اساسی، زیربنای محکم و متین نظام اسلامی»^۱، «منشور رسمی و قانونی انقلاب و کشور»^۲ [و] «چارچوب کلی برای تدوین قوانین و سیاست‌های کلی نظام است»^۳. «قانون اساسی، میثاق بزرگ ملی و دینی و انقلابی ما است. اسلام که همه چیز ما است، در قانون اساسی تجسم و تبلور پیدا کرده است»^۴. «قانون اساسی، ترجمان خواسته‌ها و آرمان‌های ملت ایران و نشان‌دهنده جهت و مسیر حرکت مردم است»^۵.

۲. شرایط علی بیرونی: مخالفان بین‌المللی و داخلی

مقوله مخالفان، یکی از علل بیرونی نظام اسلامی است. شاید عده‌ای خیال می‌کردند که جمهوری اسلامی در ایران هم مانند [جمهوری‌های اسلامی که در دو کشور دیگر- در آسیا و آفریقا- سابقه داشت] خواهد بود؛ یعنی یک نام بی‌محتوا و اسم بی‌مسما! اما باگذشت مدت کوتاهی و تدوین قانون اساسی جمهوری اسلامی به وسیله اسلام‌شناسان، مشخص شد که این جمهوری اسلامی، حقیقتاً اسلامی است و بنا است جامعه را بر مبنای فکر اسلامی راه ببرد و اداره کند. اینجا بود که صف‌بندی‌ها شروع شد. مقوله مخالفات بین‌المللی و داخلی، ده ویژگی عمده دارد که عبارتند از: مقابله جریان‌های غربگرا با اسلامیت نظام، تعرض به عنوان ولایت و تحریف در معنای آن، القای ناسازگاری مردم‌سالاری با دین‌سالاری، جدا کردن دولتمردان از روحانیت، به حاشیه راندن مردم، طرح جمهوری دموکراتیک اسلامی، تلاش برای ایجاد جنبش کارگری سوسیالیستی، اغتشاش و مبارزه مسلحانه، تلاش دستگاه جاسوسی آمریکا برای انحراف نهضت.

- **ویژگی جریان‌های غربگرا:** «شاید کسانی که قضایا را با دقت تعقیب کرده‌اند، یادشان باشد که در اواسط مجلس خبرگان اول که قانون اساسی را تدوین می‌کرد، به تدریج زمره‌های خشونت‌آمیز و مقابله‌آمیز با مسائل اسلامی بلند شد. تا آن وقت، کسی روی کلمه اسلام و اسلامی بودن و جمهوری اسلامی، حساسیتی نشان نمی‌داد، اما از آنجا بود که به تدریج گروه‌هایی در داخل و شاید بلندگو‌هایی در خارج، به مقابله تبلیغاتی با تفکر اسلامی پرداختند؛ چون اسلامی بودن جمهوری معلوم شد»^۶.

ویژگی جریان‌های غربگرا دارای ابعاد ذیل است: ۱. ایستادگی امام در مقابل آنها، ۲. حمایت گسترده غرب، ۳. دعوت به نظام غربی و لاییک، ۴. تضعیف نظام در مقابل چشم مردم. «امام(ره) در مقابل این

۱. در دیدار اقدار مختلف مردم، به مناسبت ۱۹ دی‌ماه، سالروز قیام مردم قم ۱۳۸۰/۱۰/۱۹

۲. در خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۸۱/۰۹/۰۱

۳. در نامه به سران قوای سه‌گانه و ابلاغ سیاست‌های کلی نظام ۱۳۷۹/۱۲/۲۰

۴. در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران ۱۳۷۹/۰۴/۱۹

۵. در نامه به سران قوای سه‌گانه و ابلاغ سیاست‌های کلی نظام ۱۳۷۹/۱۲/۲۰

۶. در خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۶۹/۰۱/۱۰

۸۵۶ ♦ تدوین مدلی تحلیلی در خصوص نظام اسلامی بر اساس راهبرد داده‌بنیاد

جریان- که بسیار هم مدعی بود- ایستاد؛ روی مبانی اسلام تکیه کرد، روی ترکیب و ساخت اسلامی نظام، با جدیت اصرار ورزید. تکیه بر اسلام، به معنای ایمان عمیق امام بزرگوار به رسالت اسلام بود؛ یعنی امروز اسلام می‌تواند ملتها را نجات دهد. لذا هم در تدوین قانون اساسی و هم در تمام رهنمودهایی که در طول ده سال زندگی مبارک خود به ملتهای مسلمان داد، بر روی اسلام تکیه کرد.^۱

- **ویژگی تعرض به عنوان ولایت و تحریف در معنای آن:** «از اول انقلاب، همین عنوان ولایت و ولایت فقیه- که دو مفهوم است؛ یکی خود مفهوم ولایت، یکی اینکه این ولایت متعلق به فقیه و دین‌شناس و عالم دین است- از طرف کسانی که در حقیقت نمی‌توانستند این بافت ارزشی کامل را تحمل بکنند، مورد تعرض شدید قرار گرفت».^۲

«از روز اول تا امروز- به خصوص بعد از تشکیل نظام جمهوری اسلامی- در معنای ولایت تحریف کردند. به دروغ، ولایت را چیزی غیر از آنچه که هست، معرفی کردند. گفتند ولایت معنایش این است که مردم محجورند و به سرپرست و قیم احتیاج دارند. آدمهای نام و نشاندار این را صریحاً در کتابها و مطبوعاتشان نوشتند! دروغ محض، تهمت به اسلام، تهمت به ولایت»^۳ «جنجال کردند و گفتند این فکر، قدیمی و ارتجاعی است».^۴ «این را ترویج می‌کردند [که] ولایت فقیه یک امر نمادین و تشریفاتی محض و حیثاً نصیحت‌کننده است».^۵

- **ویژگی القای ناسازگاری مردم‌سالاری با دین‌سالاری:** «سعی [طراحان دمکراسی غربی و عوامل آنها] این بود که این‌طور القا کنند که مردم‌سالاری با دین‌سالاری و دینداری سازگار نیست. امام (ره) این مفهوم باطل را زایل کرد و مردم‌سالاری دینی- یعنی همان جمهوری اسلامی- را در دنیا مطرح نمود».^۶

«درست عکس نظر کج‌بینانه کسانی که مدعی هستند اگر قدرت با دین همراه شود، دین فاسد می‌شود! نه؛ قضیه عکس است. دین اگر با قدرت همراه شود، خواهد توانست گسترش و بسط پیدا کند؛ اهداف و آرزوهای دینی را تحقق ببخشد و آرمانهایی را که دین شعار آنها را می‌داده است، در جامعه به وجود آورد. اینها بدون قدرت امکان ندارد؛ با قدرت ممکن است. مثلاً شما خیال می‌کنید عدالت اجتماعی را در جامعه می‌شود با نصیحت، توصیه، التماس و خواهش به وجود آورد؟! عدالت اجتماعی، رفع تبعیض و کمک برای استقرار تساوی

۱. در اجتماع زائران مرقد مطهر امام خمینی (ره) ۱۴/۰۳/۱۳۸۰

۲. در دیدار با مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران، به مناسبت عید سعید غدیر ۱۰/۰۴/۱۳۷۰

۳. در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حضرت رضاعلیه السلام در مشهد مقدس ۰۶/۰۱/۱۳۷۹

۴. در دیدار اعضای هیئت‌علمی کنگره امام خمینی (ره) ۰۴/۱۱/۱۳۷۸

۵. در مراسم پانزدهمین سالگرد ارتحال امام خمینی (ره) ۱۴/۰۳/۱۳۸۳

۶. در چهاردهمین سالگرد رحلت بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی (ره) ۱۴/۰۳/۱۳۸۲

در قانون را مگر می‌شود بدون قدرت، در سطح داخل جامعه- به یک صورت- و در سطح جهان- به صورت دیگر به وجود آورد؟! بدون مبارزه و تلاش و بدون پشتوانه قدرت نمی‌شود افکار و آرمانها و آرزوهای دینی را- بلکه هیچ آرمان و آرزویی را- تحقق بخشید. البته پاره‌ای چیزها را می‌شود با نصیحت و با زبان خوش انجام داد»^۱.

- **ویژگی جدا کردن دولتمردان از روحانیت:** «دشمن فهمید که راز پیروزی ملت ایران چیست، لذا درصدد بر آمد تا سیاسیون و سردمداران دولتی را از روحانیت و دین جدا کند. [مثلاً در سرنگونی مصدق] آنها را از آیت‌الله کاشانی جدا کردند و بینشان فاصله انداختند و متأسفانه موفق هم شدند. شیه همین قضیه در صدر مشروطیت اتفاق افتاد. مثل مشروطیت و نهضت ملی شدن صنعت نفت. مایوس شدن مردم موجب می‌شود که در صحنه حضور نداشته باشند. قدم سوم، در غیاب مردم، پدید آمدن یک دیکتاتوری ظالمانه و بی‌رحم و در مشت دشمن و استکبار و استعمار قرار گرفتن است»^۲.

- **ویژگی به حاشیه راندن مردم:** «همان روزها بعضی‌ها بودند که می‌گفتند انقلاب پیروز شد، مردم برگردند [و به] خانه‌هاشان بروند. امام (ره) محکم ایستاد و کارها را به مردم سپرد؛ یعنی نظام سیاسی کشور به وسیله فرماندوم مردم تعیین شد. مردم در یک انتخابات سراسری، خبرگان قانون اساسی [را] معین کردند. [در] فرماندوم قانون اساسی [شرکت کردند]. بنابر این، نقش مردم بعد از پیروزی انقلاب تمام نشد؛ در خصوصیات اداره کشور این نقش ادامه پیدا کرد و این از حکمت امام بزرگوار ما و ژرف‌نگری آن مرد حکیم و معنوی و الهی بود. او ملت ایران را به درستی شناخته بود، ملت ایران را باور کرده بود، به سلامت و صداقت و عزم راسخ و توانایی‌های ملت ایران ایمان داشت»^۳.

- **ویژگی طرح جمهوری دمکراتیک اسلامی:** در اواسط این قرن، بسیاری از کسانی که با اتکا به موج چپ، در آفریقا و آسیا، انقلابها و نظامهایی به وجود آوردند، بعد از گذشت پنج سال، ده سال، پانزده سال، زیر فشار دشمنان مسلط و دارندگان زر و زور و بوقهای تبلیغاتی، همه مواضع اصولی خودشان را از دست دادند و به تدریج به آنها نزدیک شدند! فقط اسمهایشان با هم فرق داشت، اما باطنشان یکی بود.

- **ویژگی تلاش برای ایجاد جنبش کارگری سوسیالیستی:** «نظام اسلامی پس از انقلاب اسلامی تشکیل شد. شورش انقلابی و نهضت انقلابی می‌توانست انجام بگیرد، اما نظام غیر اسلامی تشکیل شود. لذا

۱. دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران به مناسبت عید سعید مبعث ۱۳۷۵ / ۰۹ / ۱۹

۲. در اجتماع بزرگ مردم شهرستان کاشان و آران و بیدگل، ۱۳۸۰ / ۰۸ / ۲۰.

۳. در اجتماع بزرگ مردم کرمانشاه، ۱۳۹۰ / ۰۷ / ۲۰.

۸۵۸ ♦ تدوین مدلی تحلیلی در خصوص نظام اسلامی بر اساس راهبرد داده‌بنیاد

سخت ضربه خوردند. حتی روز سوم بعد از پیروزی انقلاب، راه افتادند [و] جلوی بیت امام (ره) در مدرسه علوی آمدند و تظاهرات کردند و مطالبات به اصطلاح سوسیالیستی و کارگری را مطرح کردند.^۱

- **ویژگی اغتشاش و مبارزه مسلحانه:** «انقلاب اسلامی با آن عظمت پیروز شد. مردم آمدند با تن‌های خودشان، با جسم‌های بی‌پناه و بی‌زره خودشان، در مقابل سلاح عوامل رژیم جبار ایستادند و انقلاب را پیروز کردند. بعد همین مردم آمدند به جمهوری اسلامی رأی دادند و جمهوری اسلامی را انتخاب کردند. مبارزه فکری [و] سیاسی را به مبارزه مسلحانه یا اغتشاشگری تبدیل کردند. اینها توی کشور ما اتفاق افتاد؛ مال تاریخ نیست، مال همین دهه اول انقلاب است.»^۲

- **ویژگی تلاش دستگاه جاسوسی آمریکا برای انحراف نهضت:** «وقتی که این ملت بعد از سالها اسارت توانسته است روی پای خود بایستد، انقلابش پیروز شده است و دولت تشکیل داده، آمریکا به زاویه رانده شد. اما دستگاه جاسوسی آمریکا از تلاش باز نمی‌ماند. بعضی از آنها حتی در دولت موقت آن روز انقلاب هم منصب و مقام داشتند؛ یعنی آمریکایی‌ها دست برنداشته بودند!»^۳

۳. بستر

به شرایط خاصی که بر کنشها و تعاملات تأثیر می‌گذارند، بستر گفته می‌شود. بستر ناظر بر فضای حاکم بر تعاملات بین طبقات روحانیون با فرادست و فرودست است. این شرایط را مجموعه‌ای از مفاهیم و مقوله‌ها یا متغیرهای زمینه‌ای تشکیل می‌دهند و در مدل معرفی شده عبارتند از: نظام‌سازی بر مبنای فقه؛ طرح مردم‌سالاری دینی؛ طرح مسئله ولایت فقیه.

- **ویژگی نظام‌سازی بر مبنای فقه:** «سابقه فقه سیاسی در شیعه، سابقه عریقی است، لیکن یک چیز، جدید است و آن، نظام‌سازی بر اساس این فقه است که این را امام بزرگوار ما انجام داد. قبل از ایشان، کس دیگری از این ملتقطات فقهی در ابواب مختلف، یک نظام به وجود نیاورده بود. اول کسی که در مقام نظر و در مقام عمل - توأماً - یک نظام ایجاد کرد، امام بزرگوار ما بود که مردم‌سالاری دینی را مطرح کرد، مسئله ولایت فقیه را مطرح کرد. بر اساس این مبنا، نظام اسلامی بر سر پا شد. این، اولین تجربه هم هست. چنین تجربه‌ای را ما در تاریخ نداریم، نه در دوران صفویه داریم، نه در دوره‌های دیگر.»^۴

- **ویژگی طرح مردم‌سالاری دینی:** «مهم‌ترین کاری که امام (ره) برای مردم کرد، این بود که مفهوم مردم‌سالاری را از آنچه طراحان دمکراسی غربی و عوامل آنها در صحنه‌های عملی می‌خواستند نشان دهند،

۱. در دیدار اعضای هیئت دولت، ۱۳۸۴/۰۶/۰۸.

۲. در دیدار مردم مازندران در سالگرد حماسه ۶ بهمن، ۱۳۸۸/۱۱/۰۶.

۳. در دیدار دانشجویان و دانش‌آموزان به مناسبت سالروز تسخیر لانه جاسوسی آمریکا، ۱۳۷۸/۰۸/۱۲.

۴. در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۰/۶/۱۷.

به کلی دور و مردم سالاری دینی؛ یعنی همان جمهوری اسلامی را در دنیا مطرح کرد. او به زبان هم اکتفا نکرد، صرفاً استدلال فکری هم نکرد؛ عملاً این را نشان داد.^۱

- **ویژگی طرح مسئله ولایت فقیه:** «هنر بزرگ امام(ره) این بوده است که حاکمیت اسلام را در اینجا مطرح کردند. صیغه خاص ایشان هم برای حاکمیت اسلام، ولایت فقیه» بود.^۲ «حکومت اسلامی و ولایت فقیه‌ای که امام(ره) آوردند و ابتکار و مطرح کردند، به همان معنای حکومت اسلامی است؛ یعنی حکومت اسلام، حکومت دین و حکومت شریعت، به همین معنا فهمیده شود؛ فضای جامعه، با شریعت و فقه و احکام و عمل اسلامی پر شود.»^۳ «در کتاب کشف‌الاسرار، نخستین جوانه‌های اهمیت حکومت اسلامی و ولایت فقیه مشاهده می‌شود. باز تولید این تفکر مهم فقهی و شیعی در کتاب کشف‌الاسرار امام بزرگوار محسوس است.»^۴

۴. شرایط مداخله‌گر

مقوله روحانیت از مهم‌ترین شرایط مداخله‌گر شکل‌گیری نظام از دیدگاه مقام معظم رهبری است. ویژگی‌های عمده مقوله روحانیت عبارتند از: حوزه‌های علمیه همیشه مستقل در طول تاریخ؛ حضور علما در بین مردم و متن حوادث؛ همراهی و تبعیت مردم از روحانیت و اتکای به مردم لازمه اتکای به حکم الهی.

- **مبارزه علمای دوران غیبت کبری برای تشکیل نظام اسلامی:** علمای اسلام - به خصوص علمای شیعه در ایران - ذخیره عظیمی از حیثیت عمومی به وجود آوردند که آن ذخیره توانست این انقلاب را به پیروزی برساند. اگر کسی خیال کند که این انقلاب عظیم با آن قدرت روحی و آن صلابت معنوی امام - که آن‌طور که ما دیده‌ایم و تجربه کرده‌ایم، در هزاران هزار انسان، یکی آن‌طور پیدا نمی‌شود - بدون آن اعتقاد عمیق مردم ایران به علما - که این ذخیره، همین اعتقاد است - ممکن بود با همان رهبری پیروز بشود، مطمئن باشید اشتباه کرده است. اگر آن ذخیره ایمان عمیق نسل‌های پی‌درپی نمی‌بود، هیچ دستی نمی‌توانست به صورت خلق‌الساعه چنین انقلابی را به وجود بیاورد و به پیروزی برساند. امام یکی از همان سلسله اطیاب بود؛ یکی از همان کسانی بود که خود بر این ذخیره، سهم بسیار عظیمی را اضافه کرد؛ به روحانیت و به رهبران اسلامی آبرو داد؛ اما از آن ذخیره، این بزرگوار حداکثر استفاده را در جای خود و به نحو صحیح انجام داد.

- **حوزه‌های علمیه همیشه مستقل در طول تاریخ:** «حوزه‌های علمیه همیشه در طول تاریخ مستقل بودند؛ نه فقط در دوران حکومت‌های معارض با تشیع، بلکه حتی در دوران حکومت‌های شیعی؛ یعنی آن وقتی که صفویه در رأس کار قرار گرفتند و علمای بزرگی مثل محقق کرکی و پدر شیخ بهائی و بزرگان زیادی

۱. در چهاردهمین سالگرد رحلت بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۲/۳/۱۴.

۲. در دیدار اعضای هیئت علمی کنگره امام خمینی(ره) ۱۳۷۸/۱۱/۰۴

۳. همان.

۴. در دیدار طلاب، فضلا و اساتید حوزه علمیه قم، ۱۳۸۹/۰۷/۲۹.

۸۶۰ ♦ تدوین مدلی تحلیلی در خصوص نظام اسلامی بر اساس راهبرد داده‌بنیاد

به ایران آمدند و در مناصب گوناگون دینی قرار گرفتند، هرگز این علما و شاگردان و تربیت‌شدگان آنها مقهور سیاست صفویه نشدند و در اختیار آنها قرار نگرفتند. بله، کمک می‌کردند، همکاری می‌کردند، از آنها تعریف و تجلیل می‌کردند؛ اما در قبضه آنها نبودند، هرگز در قبضه قدرتها قرار نگرفته است؛ امروز هم همین‌جور است، بعد از این هم باید همین‌جور باشد و به توفیق الهی همین‌جور خواهد بود.^۱

- **حضور علما در بین مردم و متن حوادث:** «وقتی امام بزرگوار ما در سال ۱۳۴۱ نهضت را شروع فرمود، آن کسانی که به ندای او پاسخ گفتند، از هزار نفر، یک نفر نمی‌شناخت این مرد کیست. خیلی‌ها اسم ایشان را هم درست نمی‌توانستند تلفظ کنند، اما اجابت کردند؛ می‌دانستند عالم بزرگی است که برای حفظ اسلام در قم سینه سپر کرده و ایستاده است. جاذبه این بود: عالم دین. بعد که مردم با ایشان آشنا شدند و ایشان را شناختند، آن وقت آن پیوند عاشقانه بی‌ظنیر پدید آمد، که در بین علمای ما چنین چیزی نبود و به این آسانی‌ها هم نخواهد بود. این، آن ذخیره معنوی است. هر عالمی از علمای بزرگ که آمد، چیزی بر آن ذخیره افزود. میرزای شیرازی و شیخ انصاری و آخوند خراسانی و آشیخ عبدالله مازندرانی و آسید محمد کاظم یزدی و آشیخ میرزا محمدحسن آشتیانی و مرحوم مدرّس و مرحوم آیت‌الله کاشانی و مرحوم آیت‌الله بروجردی و دیگران، برگی بر این دفتر افزودند و این کتاب مفصل و مطول پُر از فضایل دین و افتخارات علمای دین پدید آمد؛ این شوخی نیست.»^۲ امام بزرگوار ما مکرر می‌فرمودند که علما پیشوایان نهضت مردم علیه ظلم و استبداد در طول سالیان متمادی بوده‌اند.

- **همراهی و تبعیت مرد از روحانیت و اتکای به مردم لازمه اتکای به حکم الهی:** «آنچه جمهوری اسلامی را به عنوان یک پدیده بدیع ممتاز می‌کند، همین است؛ حضور مردم و انتساب به معنویات و به حکم الهی و خشوع در مقابل پروردگار. این دو، حقیقت واحدی را تشکیل داده‌اند. اسلامیت و جمهوریت دو عنصر جدا نیستند که به یکدیگر وصل شده باشند و یک حقیقت را به وجود آورده باشند؛ در دل اسلامیت، جمهوریت هست، در دل اتکای به حکم الهی، تکیه به مردم و احترام به خواست و رأی مردم است.»^۳ «در این کشور و در این نظام، اسلام با جمهوریت همراه است. جمهوریت ما از اسلام گرفته شده و اسلام ما اجازه نمی‌دهد در این کشور مردم‌سالاری نباشد. ما نخواستیم جمهوریت را از کسی یاد بگیریم؛ اسلام این را به ما تعلیم داد و املا کرد. این ملت، متمسک به اسلام و معتقد به جمهوریت است. در ذهن این ملت و در این نظام، خدا و مردم در طول هم قرار دارند و خدای متعال این توفیق را داده است که مردم این راه را طی کنند. عده‌ای بیایند بگویند اگر ما نباشیم یا اگر فلان طور نباشد، اسلام نابود می‌شود؛ یک

۱. همان.

۲. دیدار کارگزاران حج، ۱۳۷۸/۱۱/۲۶.

۳. دیدار جمعی از روحانیون و طلاب در آستانه ماه مبارک رمضان ۱۳۷۰/۱۲/۱۴.

۳. تنفیذ دهمین دوره ریاست جمهوری ۱۳۸۷/۰۵/۱۲.

عده هم بیانند بگویند اگر ما نباشیم یا اگر فلان طور باشد، جمهوریت و مردم‌سالاری از بین می‌رود؛ نه، این‌طور نیست. این ملت، این نظام، این چارچوب و این قانون اساسی توانسته است هم اسلام را تضمین کند و هم جمهوریت را»^۱.

۵. راهبرد/ کنش (رفتار نظام)

بیانگر رفتار و فعالیتها و تعاملات هدفداری است که تبعات مقوله هسته‌ای و تحت تأثیر شرایط مداخله‌گر است. به این مقوله، طبقه راهبردی/تعاملی/کنشی نیز گفته می‌شود که در پژوهش حاضر مقولات مذکور عبارتند از: تکمیل مبانی معرفتی و بنای نظام اسلامی؛ امکان تغییر نظام ریاستی به نظام پارلمانی؛ نقش اجتهاد و مجتهد در تکمیل نظام‌سازی همبستگی داخلی؛ دفعی نبودن نظام‌سازی و مشارکت حداکثری؛ جریان داشتن نظام‌سازی.

- **ویژگی تکمیل مبانی معرفتی و بنای نظام اسلامی:** «در ریزش و رویشی که نظام اسلامی دارد، مجموعاً رویش ما از ریزشمان بیشتر بوده است و پیش‌رفته‌ایم؛ ولی همچنان کار در ابتدای خود قرار دارد؛ ما اول راهیم؛ ما ابتدای راهیم. اولاً باید نظام را از لحاظ مبانی معرفتی‌اش کامل کنیم. ثانیاً بنای نظام را باید بر اساس آن مبانی معرفتی کامل کنیم؛ یعنی نظام اسلامی، دولت اسلامی و کشور اسلامی، هر کدام مترتب بر همدیگر است؛ اینها همه یکسان و یک چیز نیستند. اینها همه یکسان و یک چیز نیستند. تا کشور، اسلامی بشود، ما خیلی کار داریم»^۲.

- **نقش اجتهاد و مجتهد در تکمیل نظام‌سازی:** «اصول و خطوط اصلی انقلاب قابل تغییر نیست. مظهر همه اینها قانون اساسی مترقی ما است. البته دولتها و مسئولان در دوره‌های مختلف برای اجرای این اصول می‌توانند تاکتیکها و روشهای گوناگونی را انتخاب کنند. اساس انقلاب، مثل خود اسلام بر احکام ثابت و احکام متغیر استوار است. یک سلسله احکام، تغییرناپذیر است؛ یک سلسله احکام در شرایط گوناگون تغییر پیدا می‌کند. انقلاب هم همین‌طور است. اجتهاد خصوصیتی است که این امکان را به یک مسئول می‌دهد تا بتواند به اقتضای شرایط، روشها و راهها و تاکتیکهای درست را انتخاب کند. البته انتخاب روش و اجتهاد برای پیدا کردن روش نو و مناسب، کار مجتهد است. این غیر از بدعت‌گذاری یک انسان ناوارد و تجدیدنظرطلب است؛ این کار کسی است که قدرت اجتهاد در این کار را داشته باشد. نقش اجتهاد و مجتهد در نظام اسلامی به همین خاطر است»^۳.

- **ویژگی امکان تغییر نظام ریاستی به نظام پارلمانی:** «اگر نظامی دنبال اهداف و آرمانهای اسلامی؛ یعنی تشکیل جامعه اسلامی است، آن آرمانها کهنه بشو نیست؛ اما سازوکارها، چینش این نهادهایی که می‌خواهد ما را به آن آرمانها برساند، قابل نو شدن است. البته نو شدن به معنای این است که اقتضائات بیرونی و واقعیتها گاهی یک چیزی را اقتضا می‌کند، یک روز چیز دیگری را اقتضا می‌کند. امروز نظام ما

۱. خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۸۲/۱۱/۲۴

۲. در دیدار دانشجویان نمونه و نمایندگان تشکلهای مختلف دانشجویی ۱۳۸۵/۰۷/۲۵

۳. در اجتماع بزرگ زائران حرم امام خمینی(ره) ۱۳۸۱/۰۳/۱۴

۸۶۲ ♦ تدوین مدلی تحلیلی در خصوص نظام اسلامی بر اساس راهبرد داده‌بنیاد

نظام ریاستی است؛ یعنی مردم با رأی مستقیم خودشان، رئیس‌جمهور را انتخاب می‌کنند. تا الآن هم شیوه بسیار خوب و تجربه‌شده‌ای است. اگر یک روزی در آینده‌های دور یا نزدیک - که احتمالاً در آینده‌های نزدیک چنین چیزی پیش نمی‌آید - احساس بشود که به جای نظام ریاستی، مثلاً نظام پارلمانی مطلوب است - مثل اینکه در بعضی از کشورهای دنیا معمول است - هیچ اشکالی ندارد. نظام جمهوری اسلامی می‌تواند این خط هندسی را به این خط دیگر هندسی تبدیل کند، تفاوتی نمی‌کند. البته همین تغییر هم باید متکی به اصول باشد، همین نگاه دوباره و نوسازی و بازسازی هم بایستی ناظر به اصول باشد، برگرفته و برخاسته از اصول اسلامی باشد، مثلاً فرض بفرمایید شایسته‌سالاری. احساس بشود که شایسته‌سالاری، به این شکل، بهتر تحقق پیدا می‌کند یا عدالت، به این شکل بهتر تحقق پیدا می‌کند.^۱

- **ویژگی دفعی نبودن نظام‌سازی:** «نظام‌سازی» - که گفتیم امام بزرگوار ما بر اساس مبانی فقهی، نظام‌سازی کرد^۲ - یک امر دفعی و یک‌باره نیست، معنایش این نیست که ما یک نظامی را بر اساس فقه کشف کردیم و استدلال کردیم و این را وسط گذاشتیم و این تمام شد؛ نه، این جوری نیست. نظام‌سازی یک امر جاری است، روزه‌روز بایستی تکمیل شود، تتمیم شود. ممکن است یک جایی اشتباه کرده باشیم، اما مهم این است که ما بر اساس این اشتباه، خودمان را تصحیح کنیم، خودمان را اصلاح کنیم. این جزو متمم نظام‌سازی است.^۳

«من تصورم این است که بعد مهمی از قید اطلاق که امام (ره) به ولایت فقیه منضم کردند - که در قانون اساسی اول، قید «مطلقه» نبود - ناظر به همین است؛ یعنی انعطاف‌پذیری. دستگاه ولایت - که دستگاه عظیم ولایت؛ یعنی در واقع مجموعه آن دستگاه‌های تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر که در رأس رهبری قرار دارد، اما مجموعه، یک مجموعه است - باید بتواند به طور دائم خودش را پیش ببرد، متحول کند.^۴

- **ویژگی جریان داشتن نظام‌سازی:** «تکمیل نظام‌سازی بدین معنا نیست [که گذشته را خراب کنیم. اینکه ما می‌گوییم نظام‌سازی جریان دارد، معنایش این نیست که هرچه را ساختیم و بنا کردیم، خراب کنیم؛ قانون اساسی‌مان را خراب کنیم، نظام حکومتی و دولتی‌مان را ضایع کنیم. نه، آنچه را که ساختیم، حفظ کنیم، نواقصش را برطرف کنیم، آن را تکمیل کنیم؛ یعنی آنچه را که ساختیم، ببینیم نقصهایش کجا است، آن را برطرف کنیم. ببینیم کجا کم داریم، آن را اضافه کنیم. این جریان بایستی ادامه پیدا کند. این کار، یک کار لازمی است.»^۵

۱. در دیدار دانشجویان کرمانشاه، ۱۳۹۰/۷/۲۴.

۲. صفحه ۵۱ همین کتاب.

۳. در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۰/۶/۱۷.

۴. در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۰/۶/۱۷.

۵. همان.

۶. پیامدها: نظام اسلامی

برخی از مقولات بیانگر نتایج و پیامدهایی‌اند که در اثر اتخاذ راهبردها به وجود می‌آیند. در این پژوهش، از دیدگاه مقام معظم رهبری، پیامدهای نظام اسلامی بر اساس سه محور اصلی ذیل بنا نهاده شده است: احیای هویت اسلامی در دنیای اسلام؛ ضدیت با ایدئولوژی سلطنت و استبداد؛ مردمی بودن انقلاب و نظام.

- **مقوله احیای هویت اسلامی در دنیای اسلام:** «یک ملت معمولاً در داخل مرزهای خود زندانی است و بیرون مرز، هیچ‌گونه ارزش و جاذبه و احترامی ندارد. اما نظام اسلامی در سرتاسر دنیای اسلام و هر جا که مسلمانی وجود داشت، هویت اسلامی و احساس شخصیت را هم در افراد و هم در ملت‌ها زنده کرد. اقلیتهای مسلمان که در دنیا متفرق بودند، احساس شخصیت کردند. ملت‌های مسلمان، به خصوص در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا^۱ احساس کردند مجدداً نسیمی وزیده است. وقتی نظام اسلامی و انقلاب اسلامی پدید آمد، غوغا به پا شد و تمام کشورهای اسلامی از اینکه دیدند یک ملت آمده و پرچم اسلام را بلند کرده و در مقابل سخت‌ترین تهدیدها ایستاده است؛ نه فقط در مقابل غرب، بلکه در مقابل شرق و غرب، شعار «نه شرقی، نه غربی» می‌دهد و در مقابل جذاب‌ترین تطمیع‌ها بی‌اعتنایی نشان می‌دهد، یکپارچه هیجان شدند»^۲.

مقوله احیای قدرت دین و توجه به معنویت، از مهم‌ترین پیامدهای شکل‌گیری نظام از دیدگاه مقام معظم رهبری است. ویژگی‌های عمده این مقوله عبارتند از: دین منبع قدرت و اداره جامعه؛ احیای قرآن در تمام ابعاد و زوایای زندگی مردم؛ وحدت حوزه و دانشگاه؛ راهی برای حفظ دین در محیط دانشگاه؛ رشد کمی و کیفی جلسات دعا و توسل.

- **مقوله مردمی بودن انقلاب و نظام:** «این انقلاب و این نظام، کار یک دسته و یک گروه خاص نبود؛ کار ملت بود. قرن بیستم [که] قرن تحولات کوچک و بزرگ سیاسی در دنیا است و انقلابها و کودتاها و تحولات زیادی در آن صورت گرفته است، هرچه چشم بگردانید، هیچ‌یک از این تحولات را نمی‌بینید که تحت تأثیر ساخت و پاختهای پشت پرده و اعمال نفوذ قدرتهای بیگانه نباشد. البته در بین همه اینها، انقلاب اکتبر شوروی مستثنا است - [که] تحلیل و تفسیر آن انقلاب، داستان مفصل دیگری دارد - اما بقیه تحولات سیاسی که در دنیا اتفاق افتاد، یا تحت تأثیر گروه‌های حزبی و پشت سرش شوروی بود یا یک کودتای قدرت‌طلبانه چند نفر نظامی بود. بنابر این، کار مردم نبود؛ به شکلی که در ایران، انقلاب اتفاق افتاد. انقلاب اسلامی ایران صد در صد مردمی بود»^۳.

۱. اجزای امپراتوری متلاشی‌شده قدیمی عثمانی که سالهای سال رنج استعمار را تحمل کرده بودند.

۲. همان.

۳. همان.

۸۶۴ ♦ تدوین مدلی تحلیلی در خصوص نظام اسلامی بر اساس راهبرد داده‌بنیاد

مقوله مردمی بودن انقلاب و نظام یکی دیگر از مهم‌ترین پیامدهای شکل‌گیری نظام از دیدگاه مقام معظم رهبری است که دارای ویژگی‌های ذیل است: جمعی بودن انقلاب؛ ایجاد تحول بزرگ؛ نقش‌آفرینی در حکومت.

- **نقش‌آفرینی مردم در حکومت:** «نظام اسلامی ورق را به کلی برگرداند؛ مردم نقش پیدا کردند؛ نه فقط در انتخاب نماینده مجلس، در انتخاب رئیس‌جمهور، در انتخاب خبرگانی که رهبر را بناست انتخاب کنند، در انتخاب شوراهای شهر که شهردارها را باید انتخاب کنند. در همه این مراحل حساس، نظر مردم شدت‌تعیین‌کننده»^۱.

(د) بحث و نتیجه‌گیری

در این مقاله سعی شد مدلی نظری بر اساس بیانات مقام معظم رهبری با روش نظریه داده‌بنیاد ثانویه تدوین شود. مقام معظم رهبری درباره ضرورت تدوین نظریه بومی می‌فرمایند: «شما که در دانشگاهی به فکر نظریه‌سازی باشید. ما در علوم انسانی احتیاج داریم به نظریه‌سازی. بسیاری از حوادث دنیا، حتی در زمینه‌های اقتصادی و سیاسی و غیره محکوم نظرات صاحب‌نظران در علوم انسانی است؛ در جامعه‌شناسی، در روان‌شناسی، در فلسفه^۲. مدلسازی و الگوسازی کار خود شماست؛ یعنی کار نخبگان ماست»^۳.

الگوی بومی مدل نظری ارائه‌شده برگرفته از رهنمودهای مقام معظم رهبری، به خوبی علت شکل‌گیری نظام اسلامی را تبیین می‌کند. بر اساس این الگو، برای شرایط علی درونی، نظام‌سازی و ساخت حقوقی و حقیقی نظام اسلامی، از محوری‌ترین مفاهیم استخراج شده است. ویژگی‌های عمده مقوله نظام‌سازی عبارتند از: نظام جدید از طریق همه‌پرسی، تدوین و تصویب قانون اساسی، برگزاری انتخابات ریاست جمهوری و مجلس شورای اسلامی، بازنگری قانون اساسی و تمرکز قوا. البته بیانات مقام معظم رهبری ریشه در قرآن و احادیث امامان معصوم دارد. مقام معظم رهبری درباره مردم‌سالاری دینی می‌فرمایند: هر جایی که کار را به مردم سپرده‌ایم، در این کار موفق بودیم و هر جا که شکست خورده‌ایم، نتیجه عدم حضور مردم بوده است. مبنای این سخن، آیه شریفه قرآن است که می‌فرماید: «با مردم در امر حکومت در امور جاری مشاوره کن و وقتی تصمیم گرفتی توکل بر خدا کن و آن کار را انجام بده». در آیه دیگر می‌فرماید: «کارهای خود را با مشورت هم انجام بدهید».

مقوله درونی و ساخت حقوقی و حقیقی نظام اسلامی یکی دیگر از مهم‌ترین عوامل درونی شکل‌گیری نظام از دیدگاه مقام معظم رهبری است. مقوله درونی و ساخت حقوقی و حقیقی نظام اسلامی هفت ویژگی

۱. بیانات در دیدار جمعی از معلمان، پرستاران و کارگران، ۱۳۸۸/۰۲/۰۹.

۲. بیانات در دیدار با دانشجویان دانشگاه‌های استان فارس، ۱۳۸۷/۰۲/۱۴.

۳. بیانات در دیدار دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۶/۰۲/۲۵.

عمده دارد: ۱. معنا و مفهوم جمهوری اسلامی، ۲. هویت فرامذهبی نظام اسلامی، ۳. اجتهاد اسلامی و تعبد به کتاب و سنت در نظام‌سازی، ۴. هویت مردمی نظام اسلامی، ۵. معنا و مفهوم ولایت مطلقه فقیه در نظام اسلامی، ۶. معیار مشروعیت ولایت فقیه، ۷. قانون اساسی. مخالفات بین‌المللی و داخلی نیز به عنوان شرایط بیرونی و موانع شکل‌گیری نظام اسلامی است. مقوله مخالفات بین‌المللی و داخلی، ده ویژگی عمده دارد: مقابله جریانهای غربگرا با اسلامیت نظام، تعرض به عنوان ولایت و تحریف در معنای آن، القای ناسازگاری مردم‌سالاری با دین‌سالاری، جدا کردن دولتمردان از روحانیت، به حاشیه راندن مردم، طرح جمهوری دمکراتیک اسلامی، تلاش برای ایجاد جنبش کارگری سوسیالیستی، اغتشاش و مبارزه مسلحانه، تلاش دستگاه جاسوسی آمریکا برای انحراف نهضت. ویژگی جریانهای غربگرا دارای ابعاد ذیل است: ایستادگی امام در مقابل آنها؛ حمایت گسترده غرب؛ دعوت به نظام غربی و لاییک؛ تضعیف نظام در مقابل چشم مردم.

تعرض به عنوان ولایت و تحریف در معنای آن یکی از مقولات مهم به شمار می‌رود. بر اساس نص دینی، ولایت به چهار نوع تقسیم شده است: اول، ولایت خداست. در قرآن می‌فرماید: «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ» (بقره: ۲۵۶)؛ خدا سرپرست کسانی است که ایمان آورده‌اند. دوم، ولایت رسول خدا (ص) است که می‌فرماید: «وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (حشر: ۷)؛ آنچه پیامبر برای شما آورده است، آن را بپذیرید و از آنچه پیامبر از آن نهی کرده است آن را رها کنید. سوم، ولایت امامان معصوم (ع) است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (نساء: ۵۹)؛ از خدا اطاعت کنید و از این پیامبر و کسانی که خودتان که متولیان امر شما هستید. ولایت چهارم، ولایت فقیه است که آن اعلم و عادل جامعه است که در فهمیدن احکام خدا جز آنان کسی نیست و تأسیس حکومت اسلامی و اجرای احکام و قوانین دین بر عهده آنان است. با توجه به اشاره اندیشه اسلامی، دستگاه فکری غرب همواره در صدد تخریب این اندیشه بوده است.

مقولات نظام‌سازی بر مبنای فقه، طرح مردم‌سالاری دینی و طرح مسئله ولایت فقیه، از عمده‌ترین زمینه‌های شکل‌گیری نظام اسلامی‌اند. مقوله روحانیت از مهم‌ترین شرایط مداخله‌گر شکل‌گیری نظام از دیدگاه مقام معظم رهبری است. مقوله روحانیت سه ویژگی عمده دارد: حوزه‌های علمیه همیشه مستقل در طول تاریخ؛ حضور علما در بین مردم و متن حوادث؛ همراهی و تبعیت مردم از روحانیت. راهبردهای نظام اسلامی شامل تکمیل مبانی معرفتی و بنای نظام اسلامی، جریان داشتن نظام‌سازی، امکان تغییر نظام ریاستی به نظام پارلمانی، نقش اجتهاد و مجتهد در تکمیل نظام‌سازی همبستگی داخلی، دفعی نبودن نظام‌سازی و مشارکت حداکثری. جریان داشتن نظام‌سازی عمده‌ترین پیامد نظام اسلامی است که بر اساس سه محور اصلی ذیل بنا نهاده شده است: احیای هویت اسلامی در دنیای اسلام؛ ضدیت با ایدئولوژی سلطنت و استبداد؛ مردمی بودن انقلاب و نظام. گفتنی است که مبنای سخنان مقام معظم رهبری در خصوص مردم‌سالاری دینی و نظام‌سازی اسلامی و حکومت دینی را می‌توان در قرآن کریم و نیز بیانات حضرت علی (ع) پیدا کرد. امام علی (ع) در خطبه سوم نهج‌البلاغه می‌فرماید: به هوش باشید! آگاه باشید! سوگند به

۸۶۶ ♦ تدوین مدلی تحلیلی در خصوص نظام اسلامی بر اساس راهبرد داده‌بنیاد

آفریدگاری که دانه را شکافت و به جنبنده‌ها جان بخشید و اگر وجود این همه یاران حجت را تمام نمی‌کرد و اگر نبود تعهدی که خدا از دانشمندان و علما گرفته است تا در برابر شکمبارگی ستمگر و گرسنگی مظلوم بی‌تفاوت نمانند، مهار شتر خلافت را بر کوهانش می‌افکندم و آخرین شتر این کاروان را به کاسهٔ اولین آن سیراب می‌کردند».

مردم ایران در طول تاریخ بیش از هزار سالهٔ خود، این هویت دینی اصیل اسلامی را پذیرفته‌اند و به بیان بهتر؛ آنان این هنر را داشتند که هویت حقیقی خود را در پرتو حقیقت دین؛ یعنی اسلام کشف کنند. این هویت اسلامی در درون خود متضمن مطالبهٔ حاکمیت یک نظام اسلامی در اجتماع بوده است. همان‌طور که گفته شد، رهبر انقلاب اسلامی نیز بیان می‌دارند «هویت جمعی و ملی ملت ایران، نظام اسلامی است». معنای این سخن این است که امروز هویت اسلامی دیرین ملت ایران بعد از عبور موفقیت‌آمیز از مرحلهٔ اول؛ یعنی پیروزی انقلاب اسلامی در ۲۲ بهمن ۵۷، به خواست و ارادهٔ مردم و با تأسیس نظام اسلامی عینیت یافته و مرحلهٔ دوم را شکل داده است. جلوهٔ هویت اسلامی جمعی مردم ایران در هیئت نظام اسلامی، همان است که مردم، خود آن را در یک همه‌پرسی تعیین کردند. نظام اسلامی به این معنا همان تعیین نوع حکومت برآمده از انقلاب است که در دهم و یازدهم فروردین مردم به آن رای دادند و در دوازدهم فروردین ۵۸ نام نظام جمهوری اسلامی ایران به خود گرفت و امام راحل آن را این‌گونه اعلام کرد: «من در این روز مبارک، روز امامت امت و روز فتح و ظفر ملت، جمهوری اسلامی ایران را اعلام می‌کنم ... صبحگاه ۱۲ فروردین - که روز نخستین حکومت الله است - از بزرگ‌ترین اعیاد مذهبی و ملی ماست. ملت ما باید این روز را عید بگیرند و زنده نگه دارند».

نکتهٔ قابل توجه اینکه کسانی با توجه به برخی عبارات رهبری معظم انقلاب اسلامی، تدوین و تصویب قانون اساسی را به معنای تحقق نظام برداشت کرده‌اند، حال آنکه آنچه در قانون اساسی آمده، تصویر کلی حکومت دولت اسلامی شامل اهداف، وظایف، ارکان و اجزاء دولت و برخی دیگر از امور است. قانون اساسی همان تفصیل نظام جمهوری اسلامی است که پس از تأسیس این نظام و عبور موفقیت‌آمیز از آن مرحله، تدوین شده و با موافقت ملت مسلمان ایران، رسمیت یافت. دقت زیاد در تعبیر رهبری معظم انقلاب اسلامی در معنی نظام و دولت اسلامی نیز نشان می‌دهد، محتوای قانون اساسی مربوط به مرحلهٔ سوم؛ یعنی مرحلهٔ دولت اسلامی است. در این مقاله، تعبیری هم از رهبر معظم انقلاب اسلامی مثل ماهیت نظام، ویژگی‌های نظام و عناصر اصلی نظام در قالب روش‌شناسی داده‌بنیاد آمده است تا نگاهی هرچند مختصر به نظریهٔ نظام اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری داشته باشد.

منابع

- استروس / کوربین، (۱۳۹۰)، **مبانی پژوهش کیفی**، مترجم افشار؛ نشر نی
- آگبرن، ویلیام و مایر نیمکوف (۱۳۵۷). **زمینه جامعه‌شناسی**. ترجمه امیرحسین آریان‌پور. تهران: امیرکبیر.
- بیرکس، ملانی و جین میلز (۱۳۹۳). **تحقیق مبانی**. ترجمه اعرابی و بانسی. تهران: نشر پژوهش‌های فرهنگی.
- توکلی، عبدالله (۱۳۸۳). **اصول و مبانی مدیریت**. قم: زمزم هدایت.
- ریتزر، جورج (۱۳۷۴). **نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر**. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی.
- فوران، جان (۱۳۷۸). **مقاومت شکننده؛ تاریخ تحولات اجتماعی ایران: از سال ۱۵۰۰ میلادی مطابق با ۸۷۹ شمسی تا انقلاب**. ترجمه احمد تدین. تهران: رسا، چ دوم.
- محمدپور، احمد (۱۳۹۲). **تجربه نوسازی**. تهران: جامعه‌شناسان.
- بیانات مقام معظم رهبری در تارنمای: khameni.ir
- Bireks, Melanie and Jane Mills (1393). **Basic research**. Arabi and Banshi translation. Tehran: Cultural Research Publishing
- Foran, John (1378). **Fragile resistance**; History of social developments in Iran: from 1500 AD according to 879 AD until the Revolution. Translated by Ahmad Tadayon. Tehran: Rasa. Kamenei, ali , **Statements** by the Supreme Leader on the website: khameni.ir
- Strauss / Corbin, (2011), **Fundamentals of Qualitative Research**, translated by Afshar; Ney Publishing
- Agburn, William and Meyer Nimkov (1357). **an Introduction to Sociology**. Translated by Amir Hossein Arianpour. Tehran: Amirkabir
- Mohammadpour, Ahmad (1392). **Renovation experience**. Tehran:jameh shenasan Pub..
- Ritzer, George (1374). **Sociological theory in contemporary times**. Translated by Mohsen Thalasi. Tehran: Scientific..
- Tavakoli, Abdullah (1383). **Fundamentals and Principles of Management**. Qom: Zamzam Hedayat.

